

De rol van olie in de Tweede Wereldoorlog en daarna

Deze verhandeling gaat over de cruciale betekenis, die in het bijzonder olie voor het verloop van de Tweede Wereldoorlog heeft gehad en die zelfs een rol heeft gespeeld bij het uitbreken daarvan. Die aanleiding speelde zowel voor Duitsland als Japan, de voornaamste agressors in deze oorlog.

In het tweede gedeelte gaan we in op de rol die olie, als belangrijkste energiedrager, in de wereldpolitiek van na de Tweede Wereldoorlog. Daarbij richten we ons met name op de ontwikkelingen in het Midden Oosten en de oorlogen die hier direct of indirect om olie zijn gevoerd.

I Olie in de Tweede Wereldoorlog

Op de website van Die Zeit¹ is te lezen dat alleen omdat de Sovjet-Unie krachtens het Molotov-Ribbentrop pact van 1939 omvangrijke olieleveranties toezegde, Duitsland zijn blitzkrieg tegen het westen kon voeren. In 1940 ging driekwart van de Sovjet-olie-export naar Duitsland.

Eigenlijk is dit onbegrijpelijk, omdat men er toch van mag uitgaan dat men in de Sovjetunie weet had van de plannen van Hitler, die hij al in zijn “Mein Kampf” ontvouwd had. Bijna net zo onbegrijpelijk is echter de levering van olie en olieproducten van de Verenigde Staten aan Duitsland, toen de oorlog al begonnen was. Officieel was de VS nog neutraal. Pas toen Japan, dat in 1940 een bondgenootschap met Duitsland en Italië had gesloten, de VS aanviel, verklaarde de VS Japan de oorlog en een paar dagen later, toen Duitsland als reactie daarop de Verenigde Staten de oorlog had verklaard, ook aan Duitsland. Pas toen was het afgelopen met de Amerikaanse olieleveringen.

¹ <http://www.welt.de/geschichte/zweiter-weltkrieg/article106284507/Der-zweite-Blitzkrieg-der-Stalin-vernichten-sollte.html>

De Blitzkrieg die Duitsland op 22 juni 1941 tegen de Sovjet-Unie begon, is dus mede mogelijk geweest door zowel leveringen van de Sovjet-Unie zelf als die door Amerikaanse bedrijven.² De zelfde bron vermeldt tevens dat de Amerikanen de Duitsers zelfs het recept hebben geleverd voor de aanmaak van synthetische benzine uit kolen. Kolen bezat Duitsland namelijk genoeg. Deze synthetische brandstoffen vormden gedurende de oorlog de een na belangrijkste energiebron voor Duitsland, na de olie uit Roemenië. Later in de oorlog, toen Amerika volledige betrokken raakte bij de strijd in Europa, was een van de eerste prioriteiten van de Amerikaanse luchtmacht de uitschakeling van de installaties waar deze synthetische benzine geproduceerd werd.

Van zichzelf bezat Duitsland slechts een aantal kleine olievoorkomens in de omgeving van Hannover. Maar hiermee kon het de Wehrmacht bij lange niet op de been houden.

Het gebrek aan motorbrandstoffen lag dan ook in belangrijke mate ten grondslag aan het concept van de zogenaamde Blitzkrieg. Duitsland kon zich gewoon niet een langdurige, olie slurpende, veldtocht permitteren. De eerste Blitzkrieg, in september 1939 tegen Polen en later in mei 1940 tegen het westen, was een groot succes voor Duitsland geweest.

Maar toen Duitsland ten slotte Rusland aanviel, haar ultieme vijand zoals Mein Kampf duidelijk maakt, mislukte de Blitzkrieg voor de poorten van Moskou. Een bijkomstigheid waar de logistieke planners van de Wehrmacht niet op gerekend hadden was dat de wegen door de modder bijna onbegaanbaar waren geworden, wat uiteraard veel meer brandstof van de voertuigen vergde. De

²

<http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2011/12/20/70-jaar-geleden-december-1941-keerpunt-in-de-tweede-wereldoorlog>

slag om Moskou werd begin december 1941 beslist. Volgens sommige Duitse generaals en ook volgens historici markeerde die verloren slag het feitelijke keerpunt van de oorlog. Want hiermee werd duidelijk dat het een langdurige strijd zou worden en daarvoor bezat Duitsland niet de natuurlijke hulpbronnen, in het bijzonder de olie niet.

De aanloop naar de oorlog

Duitsland was als hoog geïndustrialiseerd land in de fase van de motorisering van de economie erg afhankelijk geworden van de import van olie en olieproducten.

Zo vlak na de eerste wereldoorlog waren er nog maar weinig olieproducerende landen in de wereld. Europa was als werelddeel zeer oliearm. De meeste olieproducerende landen stonden onder Engelse of Franse invloed. Iran was een van de weinige olieproducenten die onafhankelijk was. Verder bezat Nederlands Indië grote olievoorkomens. De rest van de olie werd grotendeels in de Ver. Staten gewonnen. En in de Sovjet-Unie. Dit land was voor de oorlog de grootste olieproducent. Daarvan werd het overgrote deel, 80-90%, in de Kaukasus geproduceerd.

Het hier nabij gelegen Midden-Oosten, vooral Irak, was eveneens een grote producent. Irak viel toen binnen de Britse invloedssfeer. De enige belangrijke producent in Europa, buiten de Sovjet Unie, was Roemenië. Dit betrof de velden bij Ploesti, ongeveer 50 km van Boekarest en niet heel ver van de Russische grens gelegen.

Een van Hitlers oogmerken was om Duitsland economisch zo veel mogelijk onafhankelijk te maken. Dit was mede ingegeven door de voor Duitsland zo rampzalige geallieerde blokkades tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hitler was er daarom van overtuigd dat Duitsland nieuwe gebieden in Oost-Europa zou moeten veroveren om echte oplossingen

voor het voedsel- en grondstoffenprobleem te vinden.

Al in 1933 had hij enkele officieren toevertrouwd dat 'Eroberung neuen Lebensraums im Osten und dessen rücksichtslose Germanisierung' noodzakelijk zouden zijn. In Mein Kampf (1924) had hij trouwens ook al beschreven dat het in Duitsland levende Arische ras meer Lebensraum nodig had om tot volledige ontplooiing te kunnen komen. Dit zou wat hem betreft ten koste mogen gaan van de in Oost-Europa levende Slavische volkeren, die in zijn ogen toch minderwaardig waren ten opzichte van het Arische ras. De Oost-Europese landen zouden 'gegermaniseerd' moeten worden en de Oekraïne moest de graanschuur van Duitsland worden. Daarmee was de Sovjet-Unie het ultieme doel. Natuurlijk speelde ook het in de Sovjet-Unie heersende communisme een rol, maar dit lijkt toch een secundair doel.

Maar voorlopig beschikte Duitsland niet over veel grondstoffen en olie. In ieder geval alle olie en rubber moest ingevoerd worden. Daarom ontwikkelde men technieken, onder andere met behulp van Amerikaanse bedrijven, om synthetische olie uit steenkool te winnen. Steenkool had Duitsland namelijk genoeg. Dit bleef echter een moeizaam en inefficiënt procédé. Het kostte vier tot vijf keer zo veel als de winning en raffinage van ruwe olie. Een ander belangrijk product voor de oorlogvoering, rubber, kon ook op synthetische wijze uit steenkool worden verkregen.

Deze relatieve schaarste aan grondstoffen en vooral olie ligt voor in belangrijke mate ten grondslag aan de strategie van de Blitzkrieg. Voor een langdurige frontoperaties bezat Duitsland eenvoudig niet de nodige olie. Alleen met een zeer snelle aanval kon men succes hebben.

Want de oorlogvoering was na de eerste wereldoorlog snel geheel gemotoriseerd geraakt. Daartoe produceerde Duitsland gedurende de dertiger jaren ter voorbereiding van een dergelijke oorlog massa's tanks en vliegtuigen evenals vrachtwagens om militairen en materiaal te vervoeren. (Om dergelijke transporten te vergemakkelijken werden overigens ook Autobahnen aangelegd). Bovendien werden reusachtige hoeveelheden olie en rubber ingevoerd en opgeslagen. Een groot deel daarvan werd aangekocht bij Amerikaanse firma's, waarvan sommigen Duitsland zelfs het "recept" verkochten voor de productie van synthetische brandstof en rubber op basis van steenkool.

In 1939 en 1940 konden de Wehrmacht en de Luftwaffe op die manier eerst Polen en daarna Nederland, België en Frankrijk binnen enkele weken onder de voet lopen. Met dank aan de Amerikanen dus.

Bij het uitbreken van de oorlog bezat Duitsland 15 miljoen vaten.¹³ Na de campagne in het westen kwamen daar als oorlogsbuit nog 5 mln. vaten bij. Verder werd er in 1940 nog 4 mln. geïmporteerd uit de Sovjet-Unie en in 1941 nog 1,6 mln.

Hiertegenover stond de behoefte van de Wehrmacht, die gedurende de te voeren Blitzkrieg tegen de Sovjet-Unie op 7, 25 mln. vaten per maand werd berekend. Verder rekening houdend met een eigen productie van 5,35 mln. vaten (vnl. synthetische benzine) betekende dit dat Duitsland de campagne tegen de Sovjet-Unie, die op 22 juni 1941 begon, slechts tot eind augustus zou kunnen volhouden.

De aanval op het westen kon Duitsland uitvoeren, omdat het zich dank zij het Molotov- Ribbentrop pact, een niet-aanvalsverdrag tussen Duitsland en Sovjet-Rusland, van rugdekking in het oosten

verzekerd had. Dank zij dat verdrag kon Duitsland zelfs nog rekenen op Russische olie. Die had hij hard nodig, want de Blitzkrieg in het westen had zijn voorraden danig aangetast.

Daarmee heeft de Sovjet-Unie dus mede de aanval op zichzelf mogelijk gemaakt.(!) Aan de andere kant kreeg Rusland in ruil allerlei hoogwaardige industriële producten en moderne militaire technologie, waarmee de Sovjets hun leger eigen leger konden moderniseren en versterken. Mede daardoor viel de tegenstand van het Rode Leger bij de inval in Rusland de Duitsers ernstig tegen. De vraag is dan ook wie achteraf het meeste nadeel van die ruil heeft gehad.

Waarschijnlijk zijn dit de Duitsers geweest. De ultieme Blitzkrieg die zij op 22 juni 1941 tegen de Sovjet-Unie lanceerden mislukte namelijk. Niet zozeer vanwege de zogenaamd vroeg invallende Russische winter, maar vanwege de veel sterkere dan verwachte tegenstand. Niet ver van de plek waar Napoleon het onderspit tegen de Russen had moeten delven, bij Borodino, liepen ook Hitlers legers op enige tientallen kilometers afstand van Moskou vast in de verbeterde tegenstand van de Russen. Volgens sommigen het keerpunt in de hele oorlog.

De Blitzkrieg tegen Rusland, die volgens de verwachting van de Duitsers en ook van die van de inlichtingendiensten van Engelsen en Amerikanen hooguit twee maanden zou duren, was voor de poorten van Moskou vast gelopen. Het probleem voor de Duitsers daarbij was dat de voorraden olie en rubber ook maar voor die korte periode toereikend waren. De reden dat zij niettemin de strijd toch konden voortzetten was volgens de historicus Pauwels niet in de laatste plaats te danken aan Amerikaanse leveranties die in 1941 nog gewoon door gingen, d.w.z. tot dat Duitsland de Verenigde Staten de oorlog verklaarde.

¹³ <http://historyimages.blogspot.nl/2012/03/hitlers-drive-to-caucasus.html>

Citaat: *Een ernstig probleem was het feit dat ten tijde van het begin van Operatie Barbarossa, dus op 22 juni 1941, de beschikbare hoeveelheden brandstof, banden, onderdelen, enz., slechts voldoende waren voor een campagne van ongeveer twee maanden. Dit werd toen voldoende geacht, want men dacht de Sovjetunie binnen twee maanden gemakkelijk klein te krijgen zou zijn, zodat de onuitputtelijke rijkdommen van dat land – afgewerkte industriële producten zowel als grondstoffen – dan ter beschikking van de Duitsers zouden staan.*

Nu was het echter al einde augustus, en zelfs de meest vooruitgeschoven Duitsers eenheden waren nog steeds niet in de buurt van de afgelegen gebieden van de Sovjetunie waar olie, de meest begeerde van alle producten die nuttig waren voor oorlogsdoeleinden, te vinden was. Indien de tanks toch steeds dieper in de Oekraïense en Russische uitgestrektheid konden verder rollen, hoewel steeds trager, was dat grotendeels te danken aan het feit dat olie en rubber nog via Spanje en bezet Frankrijk konden ingevoerd worden vanuit de VS. Het Amerikaanse aandeel aan Duitslands invoer van levensbelangrijke motorolie (Motorenöl), bijvoorbeeld, ging snel de hoogte in gedurende de zomer van 1941, namelijk van 44 percent in juli tot niet minder dan 94 percent in september. De Amerikaanse leveranties gingen door tot in december 1941. Pas toen Amerika na de Japanse aanval op Pearl Harbor Japan de oorlog verklaarde en Hitler in reactie daarop, hoewel hij daartoe krachtens het Tripartitepact niet verplicht was, terwijl Duitsland vooraf niet door Japan geïnformeerd was over de aanval, op 11 december 1941 de Verenigde Staten de oorlog verklaarde, stopten de leveranties uiteraard.

Pas op dat moment was er sprake van een wereldoorlog. Weliswaar wordt de aanval van Duitsland op Polen in september 1939

als het beginpunt van de Tweede Wereldoorlog gezien. Maar op dat moment was het nog geen wereldoorlog. Weliswaar is Japan Mantsjoerije binnen gevallen, ook al vanwege de daar rijk voorhanden grondstoffen, maar dat staat nog los van de oorlog in Europa.

Het sluiten van het Tripartite Pact, getekend in Berlijn op 27 september 1940, tussen Duitsland, Italië en Japan, was echter de opmaat voor een wereld omspannend conflict. De deelnemers beloofden hierbij namelijk elkaar te steunen in conflicten met andere staten, met uitzondering van staten waarmee zij bij ondertekening reeds in oorlog waren, of de Sovjet-Unie. In de loop van 1940 en 1941 traden nog enkele Balkanstaten tot het verdrag toe, waarmee die zich formeel bij de Asmogendheden aansloten.

Daarvan was Roemenië het belangrijkste land, vanwege haar olievoorkomens. Een belangrijke reden voor dit land was dat het zich bedreigd voelde door de Sovjet-Unie. Dit had bij het Molotov-Ribbentrop Bessarabië opgeëist en ook gekregen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog blijkt al gauw, nog veel meer dan tijdens de Eerste Wereldoorlog, dat de kans op de overwinning bepaald door het kunnen beschikken over olie.

Zo schrijft Louis A. Snyder in "De oorlog" op pagina 353: "In de stille economische oorlog tussen de Geallieerden en de As bleek olie het levensbloed voor alle strijdende partijen te zijn. Zonder olie en benzine was elke wapening niet meer dan schroot. Zonder olie zou een Chinese jonk een beter gevechtsschip zijn dan een kapitaal slagschip. Het was duidelijk dat degene die de slag om de olie zou winnen ook de oorlog zou winnen. Admiraal Chester W. Nimitz verklaarde bij het begin van de oorlog dat de overwinning een kwestie zou zijn van "bonen, kogels en

olie". In 1945 had hij de volgorde veranderd in olie, kogels en bonen.

Hieruit blijkt dat het kunnen beschikken over olie een van de meest cruciale factoren in de Tweede Wereldoorlog geweest. Ook de aanleiding had er mee te maken. Dit gold voor zowel Duitsland als voor Japan. Duitsland bezat weliswaar kolen, maar was voor het gebruik van de steeds belangrijker wordende olie geheel afhankelijk van import. Japan bezat kolen noch olie.

Een van de redenen van Japan om het Nederlands Indië aan te vallen en te bezetten was dan ook de rijke oliereserves die hier gelegen waren en die de reden waren geweest voor de oprichting van de Bataafsche Petroleum Maatschappij, de latere Koninklijke Shell.

Toen Japan na de Franse capitulatie tegenover Duitsland de Franse koloniën in Zuidoost-Azië binnenviel en ook Thailand onder druk zetten, stelden de Verenigde Staten, die officieel nog neutraal waren, en Nederlands-Indië een olieboycot tegen Japan in. De Ver. Staten leverden bovendien geen schroot, staal en vliegtuigbrandstof meer. Deze maatregelen raakten Japan hevig en vormden een belangrijke overweging voor de aanval op Pearl Harbor. Toen deze had plaatsgevonden verklaarde Nederland met alle overzeese gebiedsdelen Japan de oorlog. Met de bekende gevolgen.

Hoe belangrijk was de olie in Nederland Indië?

Tussen de beide wereldoorlogen waren er nog maar een paar belangrijke olieproducenten in de wereld. Irak en Iran behoorden tot de grootste. Maar de Sovjet-Unie was de grootste producent, groter nog dan de Verenigde Staten. In het Verre Oosten was Nederlands Indië de belangrijkste producent. Het was zelfs de op vier na grootste exporteur van olie, na de Verenigde Staten, Sovjet-Unie (?) Iran

en Roemenië. De grootste voorkomens lagen op Sumatra, waar bij Perlak in 1899 een groot olieveld werd ontdekt. Het was het eerste grote veld van de in 1990 opgerichte Koninklijke Nederlandse Petroleum Maatschappij. Japan daarentegen was een zeer energiearm land en kon slechts in 10% van zijn eigen behoefte aan olie voorzien.

Hitlers overwegingen

In zijn artikel "70 jaar geleden" van Jacques R. Pauwels is te lezen dat Hitler reeds in Mein Kampf de Sovjet-Unie als ultieme vijand had aangemerkt⁴. Tegelijk wilde hij zich meester maken van de oliebronnen van Maykop, Grozny en Bakoe, omdat hij zelf niet over oliebronnen beschikte. Als hij eenmaal de Kaukasus had bereikt was het vervolgens niet ver meer naar het Midden-Oosten en kon hij Irak en Iran overheersen en zo de Engelsen van hun olietoevoer afsnijden.

Olie in de Russische veldtocht van 1941-42

Reeds in het eerste jaar van de Russische veldtocht, bijgenaamd operatie Barbarossa, vernoemd naar keizer Barbarossa I die in 1190 de derde kruistocht geleid had, speelde olie een belangrijke rol. De hoofddoelinden van deze operatie waren drieledig.

De verovering van de Kaukasische olievelden was daar een van. De oliesituatie van Duitsland was namelijk nijpend en was bij het verlopen van de ook tegen de Sovjet Unie geplande Blitzkrieg steeds ernstiger geworden. Hiervan getuigen tal van legerberichten en plannings van de Duitse economen.

Ondanks dat de blitzkrieg, voor zover tegen Moskou en Leningrad gericht, vastliep, bereikte de Leger Groep Zuid wel de aan de Don gelegen stad Rostov en

⁴ <http://www.dewereldmorgen.be/blogs/william-paul-peynsaert/2013/10/06/70-jaar-stalingrad-keerpunt-bij-de-wolga>

veroverde die stad op 20 november 1941. Deze stad lag maar ongeveer 300 km meer verwijderd van Maikop, de meest noordelijk gelegen oliestad. Het Rode Leger dat zich bewust was van het dreigende gevaar zette daarom een groot tegenoffensief in en wist de Duitsers na acht dagen al weer uit Rostov te verdrijven. Dit was een ernstige tegenslag voor de Duitsers. De poging van Hitler c.s. om zich van de Kaukasische olie meester te maken was voorlopig mislukt.

In de winter van 1941/42 konden de Duitsers zich vanwege hun olieschaarste geen offensieven permitteren. Maar Hitler gaf niet op en liet in het voorjaar van 1942 Fall Blau opstellen. Achteraf bleek overigens dat zijn generaals de dreigende tekorten voor hun troepen sterker hadden aangezet dan ze in werkelijkheid waren, anders zou de campagne in 1942 in het geheel niet meer mogelijk geweest zijn.

Operatie Fall Blau

Een belangrijke episode uit de veldtocht tegen de Sovjet-Unie was het zogenoemde Fall Blau.

Dit plan van juni 1942 beoogde om de Sovjet-Unie, na de mislukte poging van 1941, alsnog op de knieën te krijgen door haar af te snijden van de olievelden in de Kaukasus en de eigen oorlogsmachinerie van olie te kunnen voorzien.

Op 30 juni 1942 zou Hitler voor een aantal officieren van Heeresgruppe Sud verklaard hebben: “Als ik de olie van

Maikop en Grozny niet krijg, dan moet ik deze oorlog beëindigen.”

Maikop en Grozny produceerden samen 10% van de Sovjetolie. Veel belangrijker was Bakoe, waar 80% van de Sovjetolie vandaan kwam. Bakoe lag echter veel verder weg. Het heeft er heel hevig om gespannen of dit voornemen zou slagen.⁵ <http://www.stalingradbattle.nl/deslag/blau.htm>)

Overigens zijn er ook experts die zich hebben afgevraagd of de Sovjets met het afsnijden van hun oliebronnen de oorlog verloren zouden hebben, want er waren ook nog bronnen in de Oeral en ten oosten van de Kaspische zee. Bovendien was de oliebehoefte van het Rode Leger maar een fractie van het totale productiepotentieel.

Stalingrad

Een onderdeel van Fall Blau was de verovering van Stalingrad. Maar dit was aanvankelijk niet het hoofddoel. De stad behoefde ook niet per sé te worden ingenomen. Het ging er om dat het als belangrijk transportknooppunt - zo werd de Wolga gebruikt om olie vanuit de Kaukasus naar het noorden te vervoeren - voor de vijand uit te schakelen. Het was strategisch gelegen ten opzichte van het Kaukasusgebied met zijn oliebronnen. Daarom was het primaire doel om de Wolga bij Stalingrad over te trekken en van daaruit de aanval op de Kaukasus in te zetten.

Een ander belangrijk doel was om de Krim, dat in de afgelopen winter nog niet veroverd was alsnog in te nemen om daarmee te voorkomen dat vanuit hier de Roemeense olievelden van Ploesti, die de grootste olieleverancier van de As-mogendheden waren, door de Sovjet-luchtmacht zou kunnen worden bestookt. Dit was een voortdurende angst van Hitler.

⁵ <http://www.stalingradbattle.nl/deslag/blau.htm>

De Ploesti olievelden en raffinaderijen werden dan ook zwaar verdedigd door luchtafweertroepen. Die bleek voorlopig afdoende. Pas op 1 augustus 1943 waagden de Amerikanen een zware aanval met 177 B24's. De toestellen waren afkomstig van vliegvelden bij Benghazi in Lybië. Van de 162 toestellen die boven het doelgebied aankwamen werden er 53 neergeschoten. Het was de eerste grote luchtoperatie van de Amerikanen in de oorlog. Deze operatie staat bekend als Operation Tidal Wave. Het doel werd niet bereikt. Slechts 88 toestellen keerden terug naar Lybië, waarvan 55 beschadigd. Het was het grootste Amerikaanse verlies aan vliegtuigen uit de oorlog. De eerste augustus werd zwarte zondag genoemd. Dit was dus pas in augustus 1943.

Aanvankelijk verliep de campagne voor de Duitsers succesvol. Het Rode Leger dat een tegenaanval bij Charkov had gelanceerd werd verslagen. Daarop begon op 28 juni de eigenlijke Fall Blau. Hitler was echter zo ongeduldig om de Kaukasus te bereiken dat hij zijn leger splitste in een deel dat het Rode Leger bij Stalingrad moest afsnijden en een deel dat rechtstreeks naar Rostov en de Kaukasus moest oprukken. Dit is later als een van zijn grootste strategische blunders beschouwd.

In dit verband is door Joel Hayward aangevoerd dat Hitler hier de theorie van de Pruisische generaal Carl von Clausewitz in zijn beroemde "Vom Kriege" heeft genegeerd. Weliswaar had Hitler diens theorie grondig bestudeerd, maar hij meende dat de stelling van von Clausewitz dat de militaire doelen altijd voorrang moesten hebben boven de economische oogmerken, meer dan honderd jaar na het verschijnen van Vom Kriege (1832) achterhaald was. Hitler gaf dus wel voorrang aan het economische doel om eerst olie te veroveren.

Op 23 juli 1942 werd Rostov (voor de tweede keer) veroverd. Hierna vaardigde Hitler zijn Führerweisung 45 uit waarin hij opdracht gaf om de Kaukasische olievelden te veroveren. Maar eind juli klaagden von Weichs en Paulus van het 6^e leger, dat intussen op weg was naar Stalingrad, dat men de vele tegenaanvallen niet kon doorstaan. Daarop besloot Hitler een deel van zijn 4e Panzerarmee vanuit de Kaukasus weer noordwaarts te sturen. Maar dit leger kampte toen al met brandstofgebrek, waardoor vele kostbare dagen verloren gingen. Brandstofgebrek teisterde echter ook het 6^e leger in zijn opmars naar Stalingrad.

Niettemin bereikte een voorhoede van de 1^e of 4^e Panzerarmee toch een van de olievindplaatsen. Dat was bij Maikop, de minst belangrijke. De Russen hadden echter, in opdracht van Stalin, ook hier de tactiek van de verschroeiende aarde toegepast en de olie-installaties in brand gestoken.

Het heeft de Duitsers vier maanden gekost om de oliewinning, inclusief raffinagecapaciteit, weer op gang te krijgen. Maar dat was vlak voordat ze moesten terugtrekken vanwege de nederlaag die ze daarvoor in Stalingrad hadden geleden, waardoor ze zelf afgesneden dreigden te worden.

Hieronder is een kort uittreksel opgenomen van het artikel van Joel Hayward, "Hitler's Quest for Oil: The Impact of Economic

Considerations on Military Strategy, 1941-42", The Journal of Strategic Studies, Vol. 18, No. 4 (December 1995), pp. 94-135⁶.oerti

Na deze terugtocht was de oorlog aan het oostfront voor Duitsland definitief verloren. Toch heeft het nog meer dan twee jaar geduurd voor Duitsland voor de Geallieerden capituleerde.

Zie voor meer informatie het artikel Hitlers Quest for Oil: Caucasus during WW2 ⁷ <http://historyimages.blogspot.nl/2012/03/hitlers-drive-to-caucasus.html>

Dit artikel beantwoordt de vraag waarom Hitler in 1941 Rusland aanviel met het antwoord dat een van de redenen was om de Kaukasische olievelden te bemachtigen, hoe ver de Duitsers gekomen zijn en waarom zij uiteindelijk niet verder konden komen.

Het is Stalingrad geweest dat heeft verhindert dat von Kleists 1^e Panzerdivisie Bakoe niet meer kon bereiken en de Kaukasus niet kon bezetten. Door Hitlers obsessie met Stalingrad moesten er te veel troepen voor ingezet worden en kon von Kleist niet verder komen dan Nalchik en Mozdok, die slechts enige tientallen kilometers verwijderd waren van de oliewinplaatsen bij Grozny.

De conclusie van het artikel is dat "It was all about oil after all". Jozef Stalin heeft er over verklaard: "The war was decided by engine and octane" En Winston Churchill: "Above all, petrol governed every movement".

⁶ Joel Hayward, "Hitler's Quest for Oil: The Impact of Economic Considerations on Military Strategy, 1941-42", The Journal of Strategic Studies, Vol. 18, No. 4 (December 1995), pp. 94-135

⁷ <http://historyimages.blogspot.nl/2012/03/hitlers-drive-to-caucasus.html>

De Duitse generaals en admiraals waren er echter bovenal duidelijk in, wat blijkt uit hun berichten aan het OKW en aan Hitler.

Hoewel het volgens militaire strategen meer voor de hand had gelegen als Duitsland zijn prioriteit op de verovering van Moskou zou hebben gelegd, dacht Hitler meteen al in 1941 dat hij het Rode leger dodelijk kon treffen door dit van de Kaukasische olievelden af te snijden. De Kaukasus was goed voor meer dan 80% van de Sovjet olieproductie. Dat zou in 1941 om bijna 38 miljoen ton gegaan zijn.

In zijn boek "The Russo-German War" wijst Albert Seaton er echter op dat er buiten de Kaukasus nog genoeg andere olievelden waren. Bijvoorbeeld in de Oeral en ten oosten van de Kaspische Zee. Sommige daarvan waren alleen nog niet aangetapt. Bovendien was de behoefte van het Rode Leger slechts een fractie van de totale productie. Seaton vermeldt hiervoor 4,5 mln ton.⁸

Het doel van Hitler om de Russen af te snijden van de Kaukasische olie was daarmee minder belangrijk dan het belang daarvan voor de behoefte van de Wehrmacht aan olie. Die was veel groter dan die van het Rode Leger.

Bij het uitbreken van de oorlog bezat Duitsland 15 miljoen vaten (Seaton gebruikt hier ineens de eenheid van vaten olie in plaats van tonnen). Na de campagne in het westen kwamen daar nog 5 mln. vaten bij. Verder werd er in 1940 nog 4 mln. geïmporteerd uit de Sovjet-Unie en in 1941 nog 1,6 mln.

Hiertegenover stond de behoefte van de Wehrmacht, die gedurende de te voeren Blitzkrieg tegen de Sovjet-Unie op 7, 25 mln. vaten per maand werd berekend. Verder rekening houdend met een eigen productie van 5,35 mln. vaten (vnl. synthetische benzine) betekende dit dat Duitsland de campagne tegen de Sovjet-

⁸ Albert Seaton, The Russo-German War, 1941-45

Unie, die op 22 juni 1941 begon, slechts tot eind augustus zou kunnen volhouden.

Intussen hadden Groot-Britannië en de Sovjet Unie het neutrale Iran al veroverd, omdat zij vreesden dat Duitsland anders de beschikking over de Iraanse olie zou verkrijgen. Het land werd daarop in twee invloedssferen verdeeld.

Bronnen

1

<http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2011/12/20/70-jaar-geleden-december-1941-keerpunt-in-de-tweede-wereldoorlog>

Jacques R. Pauwels is de auteur van “de mythe van de “goede” oorlog“ (2000) “big Business met Nazi-Duitsland” (2009) Jacques R. Pauwels werd geboren in Gent (België - 1946), woont al 30 jaar in Canada en heeft de Canadese nationaliteit. Hij doceerde politieke geschiedenis aan de University of Toronto.

2 Downloaded from UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA)

<http://dare.uva.nl/document/354077> van Duitse Iranpolitiek 1871-2005, S. Rezaeiejan, Amsterdam, 2012

3

<http://www.scribd.com/doc/53726123/Joel-Hayward-Hitler-s-Quest-for-Oil-The-Impact-of-Economic-Considerations-on-Military-Strategy-1941-42-The-Journal-of-Strategic-Studies-Vol-18>

II De strijd om olie na de Tweede Wereldoorlog

Het gebied dat na de Tweede Wereldoorlog het meest en langdurigst in het brandpunt van de politieke

belangstelling heeft gestaan is het met olie zo rijk bedeelde Midden-Oosten.

Na de Tweede Wereldoorlog werd olie echt booming. In de eerste helft van de 20^e eeuw was het oliegebruik nog slechts beperkt toegenomen, als gevolg van de Grote Depressie en de oorlog, gedurende welke de wereldeconomie ook nauwelijks groeide. Alleen de oorlog zelf vergde natuurlijk grote hoeveelheden olie, maar die werd voor een belangrijk deel onttrokken aan de burgereconomie.

Na de oorlog ontstond er echter een periode van hoogconjunctuur en nam het oliegebruik sterk toe. De oliereserves in de wereld waren echter zeer scheef verdeeld. Aanvankelijk was er nog nauwelijks belangstelling voor de implicaties die dat op de lange termijn zou kunnen hebben. Die belangstelling kwam pas met de onthullingen van de Club van Rome, in 1972, die amper een jaar later gevolgd werden door de eerste oliecrisis.

Een van de voorspellingen van de Club van Rome was dat, als het verbruik van olie in het zelfde tempo zou blijven toenemen als in de afgelopen tien jaar, de op dat moment bewezen oliereserves in 1990 zouden zijn uitgeput. Vanaf dat moment rolden de prognoses van oliemaatschappijen, regeringen en onafhankelijke geologen over elkaar heen.

Misschien wel de beroemdste geoloog van de vorige eeuw, King Hubbert, had echter al in 1956 een even opzienbarende als verontrustende prognose gepubliceerd⁹. Deze hield in dat niet alleen een enkel olieveld een klokvorming depletieverloop had, maar dat dit ook zou gelden voor de geheel Noord-Amerika. De stelling die hij hierop baseerde was dat de Amerikaanse olieproductie vanaf 1970 niet meer zou toenemen. Vanaf dat moment zouden nieuw te ontdekken reserves alleen nog

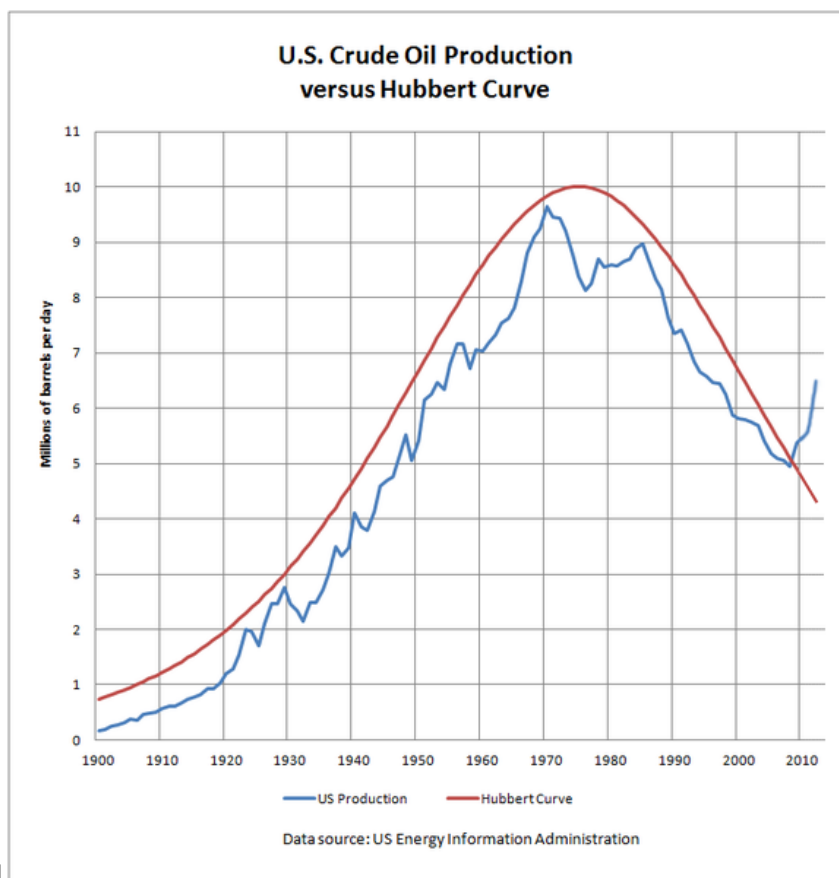
⁹ <http://press.princeton.edu/chapters/s8845.html>

maar de depletie van al in productie zijnde reserves kunnen compenseren. Het verontrustende hierin was dat de Amerikaanse olieconsumptie naar verwachting wel zou blijven toenemen en dat dit niet anders kon betekenen dat Amerika steeds afhankelijker zou worden van de import van olie.

De Noord-Amerikaanse bewezen oliereserves in die tijd bedroegen volgens de Basisstatistieken 1968 en 1969 van de (Europese) Gemeenschap 6,4 miljard ton olie op een totale wereldreserve van 73,6 mld. ton, dat is dus nog geen 10%. Daartegenover bedroeg het verbruik van de Verenigde Staten alleen al 504 mln. ton in 1968 en 538 mln. ton in 1969, op een wereldconsumptie van resp. 1819 mln. en 1939 mln. ton. De V.S. namen dus meer dan een kwart van de wereldolieconsumptie voor hun rekening, terwijl ze maar zo'n 7% van de wereldoliereserves bezaten. Daarbij steeg de olieconsumptie ook nog eens snel, zoals bleek uit de cijfers van 1968 en 1969.

Indertijd werd King Hubbert verguisd door de gevestigde belangen. De controverse duurde voort tot 1970. Dit was het jaar dat de Amerikaanse olieproductie voor het eerst afnam. Het was precies het jaar dat King Hubbert 14 jaar daarvoor genoemd had. Uit de beide hieronder weergegeven grafieken blijkt hoe zeer hij het bij het goede eind gehad heeft. De Amerikaanse olieproductie is vanaf dat jaar vrijwel onafgebroken blijven dalen. Omdat het verbruik wel bleef toenemen kwam ook het tweede deel van zijn voorspelling uit: dat de Verenigde Staten steeds afhankelijker zou worden van de import van olie.

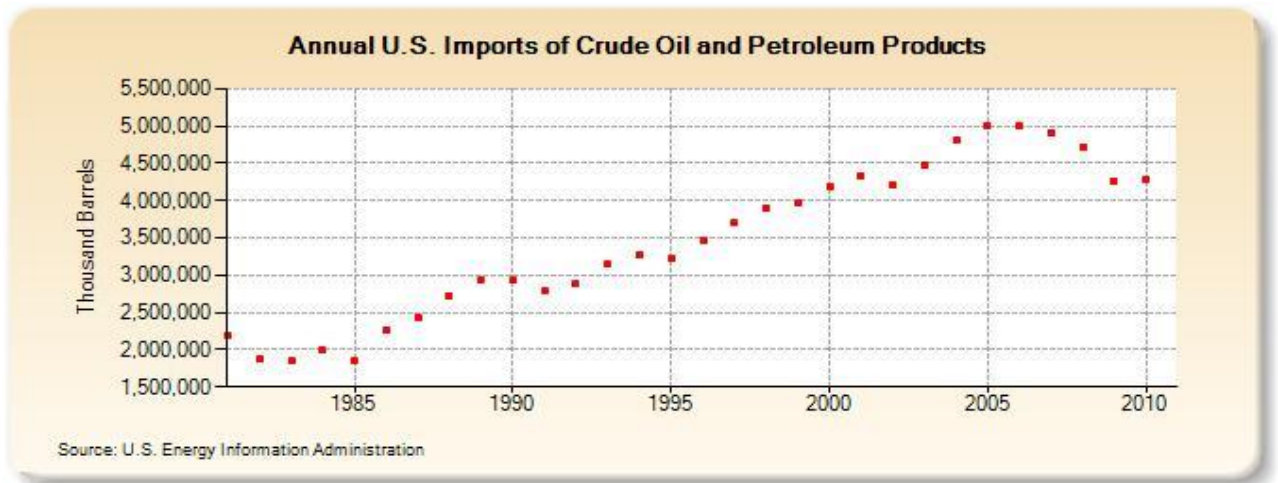
Grafiek 1 Werkelijke Amerikaanse olieproductie versus de prognose van Hubbert ¹⁰

1

¹⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/File:US_Crude_Oil_Production_versus_Hubbert_Curve.png

Grafiek 2 Jaarlijkse import van ruwe olie en olieproducten door de Verenigde Staten

De ontwikkeling trok ook al gauw de aandacht van de Amerikaanse regering. En zo sprak president Carter het Amerikaanse congres toe, dat er op energiegebied in het land iets moest gebeuren. Zo zei hij voor radio en tv : *“Met uitzondering van het voorkomen van oorlog is dit de zwaarste opgave voor ons land tijdens ons leven. De energiecrisis heeft ons land nog niet bedolven, maar dat zal wel gebeuren als we niet snel handelen”*.

Dat was in 1976. De olie-invoer van de Verenigde Staten bedroeg toen al 40% van het binnenlands verbruik. De voorspelling was toen dat , als de groei van de Amerikaanse consumptie in het zelfde tempo zou blijven groeien, de V.S tegen het jaar 2000 alle bewezen reserves zouden hebben opgesoupeerd, als zij daar toegang toe zouden hebben.

Om dit laatste gaat het nu vervolgens. De Verenigde Staten hadden zeker niet de vrije toegang tot de oliereserves in de rest van de wereld. De reserves in het Communistische Blok waren natuurlijk in het geheel niet toegankelijk, de wereld zat toen nog midden in de Koude Oorlog. De Sovjet-Unie probeerde in die tijd vaste

voet te krijgen in het strategisch zo belangrijkste Midden-Oosten, vanwege de olie.

In 1980 breekt de oorlog tussen Irak en Iran uit. Onmiddellijk leidt dat tot de **tweede oliecrisis**, waarbij de olieprijs, die tussen de eerste oliecrisis van 1973 en 1979 gestaag waren gedaald als gevolg van het overvloedige aanbod uit het Midden-Oosten, voor de tweede keer een paar keer over de kop gaan. Dat veroorzaakt prompt een zware economische recessie in het Westen. Gevreesd wordt voor een afsluiting van de strategische straat van Hormuz aan het begin van de Perzische Golf.

Gelet op de afhankelijke positie waarin de Verenigde Staten ten aanzien van het meest strategische goed, olie, die olie die het verloop van de Tweede Wereldoorlog zo beslissend had beïnvloed, waren terecht gekomen, kon een reactie van de toen machtigste staat van de wereld niet uitblijven. Die kwam dan ook en wel in de vorm van wat de Carter doctrine is gaan heten.

De Carter-doctrine

De Carter doctrine, genaamd naar de toenmalige president van de V.S., werd opgesteld naar aanleiding van het uitbreken van de oorlog tussen Irak en Iran. Deze luidde:

'An attempt by any outside force to gain control of the Persian Gulf will be regarded as an assault on the vital interests of the United States of America, and such an assault will be repelled by any means necessary, including military force.'

Daarmee gaf deze president aan dat hij de Perzische Golf tot de vitale belangen van de Verenigde Staten rekende.

Op grond van deze doctrine werd er een Rapid Deployment Force (RDF) geformeerd, die als doel had om een permanente Amerikaanse militaire macht in de Perzische Golf te vestigen.

Overigens was de situatie voor Europa nog ernstiger, omdat hier vrijwel geen olievoorkomens waren. De Noordzeeolie was toen nog niet ontdekt. Voor Japan gold het zelfde. Europa en Japan bezaten echter niet of nauwelijks de middelen om de toegang tot hun levensaders veilig te stellen.

Volgens BP, een van de Seven Sisters, (zo werden de grote wereldwijd opererende oliemaatschappijen genoemd) zouden in 2011 de landen rond de Perzische Golf 60% van de bewezen wereldoliereserves bezitten.

Volgens een bekende Amerikaanse auteur is de Amerikaanse invoerafhankelijkheid van olie van 10% in 1970 toegenomen tot 65% eind 2004 en zal deze bij ongecontroleerde groei van de importen nog verder toenemen, tot 70% - 75% tegen het midden van het volgende decennium (d.w.z rond 2015) Daarmee is de V.S. meer afhankelijk van olie en minder zeker van

de voorziening dan in de 145 jaar voorafgaande jaren van olieconsumptie.¹¹ Deze constatering klopt dus geheel met de eerdere voorspellingen van King Hubbert.

De oorlog tussen Irak en Iran was uitbroken met de inval van Irak in de olierijke provincie Khoezistan, waar veel Arabieren woonden. Daarnaast wilde Irak de volledige controle over de grensrivier de Shatt al-Arab, waarover veel olie geëxporteerd werd.

De belangrijkste reden was echter niet de olie, maar het verkrijgen van de hegemonie in het Midden-Oosten. Iran gedroeg zich sinds de Khomeini-revolutie als de verbreider van het ware geloof en maakte van deze strijd al gauw een heilige oorlog tegen de goddeloze Saddam Hoessein. De Verenigde Staten, die sinds de gijzeling van Amerikaanse diplomaten in Teheran volledig met het nieuwe regime, dat na de vlucht van de Sjah was aangetreden met de terugkeer van Khomeini, gebroken hadden, steunden Irak met veel militair materieel. Dank zij al die leveranties kwam Irak uit de oorlog met een groot militair potentieel.

Iets over de geschiedenis van Irak

Irak is na de Eerste Wereldoorlog gevormd uit de drie Ottomaanse provincies rond Basra, Bagdad en Mosoel. Na de eerste wereldoorlog wordt het Brits mandaatgebied. In 1932 wordt het land onafhankelijk en krijgt het een de Britten gunstig gezind feodaal regime. Nog in 1958 bezat 2% van de landeigenaren bijna 70% van alle grond. De economische situatie voor de bevolking waarvan 98% analfabeet was, was toen erbarmelijk.

Groot-Brittannië heeft bij de opdeling van het voormalige Ottomaanse rijk ter wille van haar handelsdoeleinden aan Irak een ongunstige geografie opgelegd. Bij de koloniale akkoorden van Sykes-Picot,

¹¹ Peter Tertzakian in Forbes, 15 nov 2005, http://www.forbes.com/2005/11/15/energy-oil-exxonmobil-cx_pt_1116energy_tertzakian.html

waarbij Groot-Brittannië het mandaat over Irak verwierf, scheidden de Britten Koeweit af van Irak en dit bleef tot 1961 bezet door Groot-Brittannië. Hierdoor was Irak afgesloten van de zee en werd het voor zijn buitenlandse handel afhankelijk van zijn buurlanden.

In 1958 werpt Qassem in Irak de monarchie omver. Daarna volgen staatsgrepen elkaar snel op. Totdat in 1968 de Baath-partij definitief aan de macht komt. Dit heeft tot een aanzienlijke verbetering van de levensomstandigheden op het platteland geleid. De reden hiervan was dank zij de nationalisatie van de olie-industrie door het Baath –regime de staatsinkomsten flink toenamen en doordat een belangrijk deel hiervan werd geïnvesteerd in de landbouw en industrie. Vooral in de petrochemie werd veel geïnvesteerd. Verder kwamen er ook veel middelen naar het onderwijs, de welzijnssector en de gezondheidszorg. Irak kende vanaf het midden van de jaren '70 een vrijwel kosteloze gezondheidszorg en gratis onderwijs tot en met de universiteit.

Met het aantreden van Saddam Hoessein in 1979 werd het economische beleid op een aantal punten gewijzigd. De lagere olieprijs op de wereldmarkt zorgde voor minder inkomsten en door de geldverslindende en uitzichtloze oorlog met Iran van 1980-1988 Irak kwam in financiële moeilijkheden. De rol van de overheid in de economie werd teruggedrongen en vooral vanaf 1987 begon Bagdad privatiseringen door te voeren.

Toch bleef Irak nog sterk afhankelijk van voedselimport en het was volledig afhankelijk van de inkomsten van slechts één exportproduct: ruwe aardolie. Deze was in 1989 goed voor 98% van de totale waarde van de Irakese uitvoer.

Irak's enorme olievoorraden bleven, ook na de nationalisatie van de olie-industrie, een

machtige magneet voor buitenlandse mogendheden en voor de multinationals. Maar door zijn snelle ontwikkeling was Irak intussen wel een regionale machtsfactor in het Midden-Oosten geworden, wat door zowel het Westen als zijn bondgenoten, Saudi-Arabië en de Golfstaten, als bedreigend werd ervaren. Dankzij zijn economisch en militair potentieel was Irak het enige land in de regio dat de overheersing door het imperialisme leek te kunnen weerstaan.

In het al decennia slepende Israëliisch-Arabisch conflict zou Irak bovendien een geduchte machtsfactor kunnen zijn om de Palestijnen bij te staan in hun bevrijdingsstrijd tegen de Israëliische bezetting. Door zijn onafhankelijke opstelling vormde Irak bovendien een gevaarlijk voorbeeld voor de rest van de Arabische wereld, zelfs voor heel de Derde Wereld.

De aanloop naar de Eerste Golfoorlog

Op 26 augustus 1987 hadden Irak en de VS nog een commercieel, economisch en technisch samenwerkingsakkoord getekend. Maar in 1988, toen de oorlog met de Amerikaanse vijand Iran voorbij was, nam het VS-Congres een onverwachte beslissing tot economische boycot van Irak. Een wet hiertoe werd eind september 1988 goedgekeurd in het parlement, maar onder druk van het Amerikaanse bedrijfsleven, dat in die tijd grote contracten had lopen in Irak, niet geratificeerd door de toenmalige VS-president Ronald Reagan.

In april 1990, dus voor de Koeweitcrisis, stelde de Republikein Berman echter opnieuw sancties tegen Irak voor en wel omdat Irak gedwongen moest worden om zijn massavernietigingswapens te elimineren. Maar een Irakees aanbod om over massavernietigingswapens te onderhandelen werd afgewezen. De reden

hiervoor was Irak daarbij als voorwaarde stelde dat andere landen in de regio dan ook hun chemische en biologische wapens dienden te vernietigen. Dit werd opgevat als een duidelijke verwijzing naar het nucleaire arsenaal van Israël en dat was voor de VS onbespreekbaar.

De Amerikaanse eis tot ontmanteling van de massavernietigingswapens door Irak doet nogal onwaarschijnlijk aan, want deze zelfde wapens waren tijdens de oorlog tegen Iran grotendeels door Amerika geleverd, samen met Duitsland en Frankrijk.

Een reden voor de Amerikaanse handelwijze, die echter niet openlijk werd aangevoerd, was echter dat in de jaren '90 oliegeologen zich voldoende vertrouwd achtten om op grond van de door hen verzamelde data uit olievelden, een grafiek te publiceren over het verloop van de wereldolieproductie. Twee vooraanstaande vertegenwoordigers van hen, Colin J. Campbell en Jean H. Laherrere, die voor het onafhankelijke Petroconsultants werkten, beschikten over de meest complete database van de industrie. In 1997 kwamen zij in het jaarverslag van de toestand in de olie-industrie met de voorspelling dat de wereldolieproductie haar piek zou bereiken in het eerste decennium van de nieuwe eeuw en dat er vanaf ongeveer 2010 een onomkeerbare afname zou inzetten. Hiermee werd de eerdere voorspelling van King Hubbert, op grond van een vergelijkbaar model, dus doorgetrokken tot wereldschaal.

Sindsdien zijn er nog verscheidene andere onafhankelijke schattingen geweest en de meesten daarvan komen met ongeveer de zelfde timescope. Het meest opvallende verschil toont het 2000 USGS rapport waarin gesteld wordt dat de wereldolieproductie niet voor 2020 zal

pieken. Het is echter aangetoond dat deze studie sterk geflatteerd is.¹² (In een studie van het IEA van 2006 wordt aangegeven dat al sinds de jaren zestig de omvang van nieuw ontdekte reserves de productie niet kan bijhouden.)

Daarmee werd het natuurlijk van vitaal belang voor de Verenigde Staten, dat al steeds afhankelijker werd van olie-importen, om in het Midden-Oosten haar oliebelangen veilig te stellen. De Carterdoctrine was nog steeds aan de orde.

De casus belli voor Irak werd vervolgens toen Koeweit haar olieproductie tot ver boven het binnen de Opec overeengekomen quotum opvoerde. Het gevolg was dat de hieruit resulterende olieprijsdaling tot een inkomstendaling voor Irak van 14 miljard dollar zou leiden. Een tweede aanleiding was de door Koeweit vervroegde terugvordering van Irak's schulden aan Koeweit van 10 miljard dollar, die Koeweit aan Irak tijdens zijn oorlog tegen Iran had geleend. Irak vatte dit op als een daad van economische oorlogsvoering (op instigatie van de Verenigde Staten) en besloot Koeweit, dat tot 1920 deel had uitgemaakt van Irak, binnen te trekken en te annexeren. De reden die Irak voorts aanvoerde was om Koeweit aan te vallen was dat het olie onttrok aan Iraakse bij de grens met Koeweit gelegen oliereserves.

Op 2 augustus 1990 viel het Irakese leger buurland Koeweit binnen. Bijna onmiddellijk, op 6 augustus, legde de VN-Veiligheidsraad Irak een volledig embargo op. Op 17 januari 1991 begon de westerse alliantie, onder leiding van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië, de Golfoorlog met een bommenregen op Bagdad. Doel was om Irak niet alleen militair, maar ook economisch te vernietigen. De militaire aanval op Irak was in de eerste plaats gericht op de

¹² Dale Allen Pfeiffer, The end of the Oil Age, Global Research, juli 2003

Irakese industriële infrastructuur. James Baker, VS-minister van Buitenlandse Zaken, verwoordde openlijk de bedoeling van de VS tegen de Iraakse vice-premier Tariq Aziz tijdens de onderhandelingen in Genève, op 9 januari 1991: "We zullen Irak terug naar het stenen tijdperk bombarderen".

De oorlog eindigde uiteraard in de nederlaag van Irak. De geallieerden besloten echter niet tot de totale vernietiging van het Irakese leger en lieten ook het bewind van Saddam Hoessein in stand. Dit vormde de opmaat naar de tweede Golfoorlog. Deze begon in 2003.

De Tweede Golfoorlog

Deze oorlog had ogenschijnlijk minder dan de eerste Golfoorlog te maken met olie. Officieel ging het om uitschakelen van de vermeende massavernietigingswapens die het Irakese regime zou bezitten en die het regime ook tegen de Iraanse vijand en tegen de Koerden had ingezet. Vooral de Amerikaanse regering, gesteund door de Britse premier Tony Blair, spanden zich tot het uiterste is deze aanwezigheid zo aannemelijk mogelijk te maken.

Het feit dat deze na de inval in 2003 echter niet gevonden zijn maakt het echter eveneens aannemelijk dat de grote oliereserves waarover Irak beschikte wel degelijk een rol gespeeld hebben. Het werd immers steeds waarschijnlijker dat de olieproductie in de wereld binnen afzienbare tijd haar top zou bereiken.¹³

Saoedi Arabië en het Wahhabisme

Het Saoedische koninkrijk was een van de oudste bondgenoten van de VS. Het werd gesticht in de eerste decennia van de twintigste eeuw door Ibn Saoud. De olie in de Golf wekte de rivaliteit tussen de

Engelsen, die sinds lang in de regio aanwezig waren, en de Amerikanen die later op het toneel verschenen. Niettemin gelukte het de Amerikaanse Standard Oil (Chevron) als eerste van Ibn Saoud in 1933 een concessie in de wacht te slepen. In datzelfde jaar kwamen diplomatieke betrekkingen tot stand.

Washington voelde beter dan de Engelsen de religieuze mores aan van een koning die in het drinken en sigarenroken van Winston Churchill een schromelijk gebrek aan respect zag. Een puritanisme dat de Noord Amerikanen trouwens ook zelf aanleiding had gegeven in de 16e en 17e eeuw in verzet te komen tegen de Engelsen. Beter dan wie ook leek het Witte Huis de aangewezen om begrip te tonen voor het fundamentalisme van zijn Saoedische bondgenoot. En dat des te sterker naarmate het belang van het koninkrijk voor Washington toenam.

Saoedi Arabië is sinds lang de belangrijkste olieleverancier van de VS. Een niet gering deel van de opbrengsten daarvan heeft het besteed aan torenhoge defensiebudgetten, waarmee de Amerikaanse wapenindustrie goed garen heeft gesponnen.

Deze door de Amerikanen geprotegeerde staat kent van oudsher een scheiding der machten tussen het Saoedische huis dat de controle uitoefent over de economie, de defensie en de buitenlandse politiek en de religieuze wahhabitische instellingen die het voor het zeggen hebben in religieuze zaken, het onderwijs en het dagelijkse leven.

De opkomst van het progressieve Arabische nationalisme in de jaren vijftig – onder leiding van de charismatische Gamal Abdel-Nasser, die in 1952 de Egyptische monarchie ten val bracht en zijn sympathie voor de Sovjet Unie niet onder stoelen of banken stak, betekende het keerpunt in de scheiding tot dan tussen het Saoedische

¹³

<http://www.wanttoknow.nl/politiek/oorlog/geheime-memos-irakoorlog-zeker-ook-om-olie/>

koningschap en de wahhabitische instellingen. Het wahhabisme manifesteerde zich namelijk als het beste ideologische en wapen tegen het Arabisch anti-imperialisme met zijn sympathie voor het atheïstisch communisme. Daarom bleven de VS gaarne hun steun aan het bewind in Ryad geven.

Dat het Saoedische vorstenhuis tegelijk redenen had om tegen industrialisering te zijn,. Omdat dit de traditionele waarden op het gebied van de godsdienst, de verhouding tussen de seksen en de ondemocratische monarchie zelf- in gevaar zou brengen, namen de Amerikanen op de koop toe.

De Saoedische koninklijke familie besteedde de inkomsten uit de olie vooral aan luxeconsumptie. Ook een relatief grote groep ambtenaren en militairen deelde in de welvaart. Maar juist in die middengroepen ontstond veel onvrede over de eenzijdige manier waarop de economie van het land afhankelijk is van olie en de decadentie van het koningshuis.

De VS stelden de status-quo echter niet ter discussie, omdat zij steeds afhankelijker werden van de Saoedi-Arabische olie en omgekeerd de Amerikaanse wapenindustrie hier haar belangrijkste afzetmarkt had . Verder had het land een belangrijk deel van haar financiële reserves in Amerikaanse staatsobligaties belegd. Omgekeerd staat het koningshuis in eigen land zo geïsoleerd dat het ook steeds afhankelijker wordt van Amerikaanse hulp. Zowel de VS als het koningshuis lijken er vanuit te gaan dat elke poging het wankele staatsgebouw te hervormen tot een volledige instorting zou leiden.

Oprichting en opkomst van de OPEC

In een verhandeling over politiek en energie kan de opkomst van de OPEC, Organization of Oil Exporting Countries, niet ontbreken. De OPEC werd op 14

september 1960 in Bagdad opgericht, op initiatief van Venezuela. Ander oprichters waren Irak, Saoedi Arabië, Iran en Koeweit.

Na de oprichting voegden zich achtereenvolgens nog acht andere landen bij de OPEC: Qatar (1961) , Indonesië (1962), Lybië (1962), de Verenigde Arabische Emiraten (1967), Algerije (1969), Nigeria (1971), Equador (1973) en Gabon (1975)

De eerste inzet van het oliewapen

De Arabische leden van de OPEC gebruikten in 1973 voor het eerste het oliewapen, toen tijdens de Yom Kippoeroorlog Egypte en Syrië, op Grote Verzoendag, Israël aanvielen. De Arabische landen kondigden daarop een olieboycot tegen de VS en tegen Nederland af, omdat deze landen naar de zin van de Arabieren Israël te veel steunden.

De boycot tegen Nederland was het gevolg van het zenden van wapens door Nederland naar Israël. Onherkenbaar gemaakte Israëlische Boeings waren daartoe op het militaire vliegveld Gilze-Rijen geland en vlogen met grote hoeveelheden wapens, reserve-onderdelen en munitie terug. Vredeling en Stemerding zouden onderling hebben afgesproken dat ze de leveranties toestonden op 'persoonlijke titel'. Premier Den Uyl en minister Van der Stoep van buitenlandse zaken wisten van niks. Officieel althans, want het lijkt wel erg onwaarschijnlijk.

Een tweede al langer door de Opec gekoesterde wens was om de westerse macht binnen de oliewereld te beperken. Rotterdam was de grootste oliehaven van de wereld en door Rotterdam te treffen zou de gehele westerse oliewereld getroffen worden.

De door de Arabische landen gedomineerde OPEC besloot tot een prijsverhoging van 70%, tot een productieverlaging en tot een olieboycot

van de twee grote bondgenoten van Israël: de Verenigde Staten en Nederland. Hiermee was de eerste oliecrisis een feit. In Nederland leidde dat tot de eerste autoloze zondag. En tot de uitspraak van de toenmalige premier Den Uyl dat het nooit weer zou worden als het was.

De paniek in Den Haag sloeg toe toen bleek hoe snel andere EG-landen slappe knieën kregen van Arabische dreigementen. Groot-Brittannië en Frankrijk sloten deals met de Arabische oliestaten waarbij ze olie betaalden met wapens. Nederland stond alleen, maar Nederland kreeg toch olie. De grote oliemaatschappijen Shell en BP verdeelden de uit Arabische staten aangevoerde olie zo dat ook Nederland aan z'n trekken kwam. Bovendien werd extra olie geïmporteerd uit Nigeria en Iran. Al snel zaten de olietanks in de Rotterdamse haven barstensvol. Shell-directeur Wagner zei dat niet de Arabieren bepaalden hoeveel olie Nederland kreeg, maar Shell.

De Yom Kippoeroorlog was in een week voorbij, maar de olieboycot werd pas in de loop van 1974 opgeheven. De Nederlandse maatregelen om de oliecrisis te bezweren bleken overbodig, maar Nederland zat wel met een kater. De EG-partners Groot-Brittannië en Frankrijk waren al heel snel heel vriendelijk voor de Arabische oliestaten geworden en hadden zelfs bij de oliemaatschappijen aangedrongen niet aan Nederland te leveren en zo de positie van Rotterdam als oliehaven te ondermijnen. Maar dank zij Shell ging dat dus niet gebeuren.

De tweede oliecrisis ontstond in 1979 met de terugkeer van Khomeini naar Iran, waarmee de Iraanse revolutie een aanvang nam. De olieprijzen stegen toen tot het alltime record van €80 per vat.

De situatie nop de wereldoliemarkt was toen ook totaal anders dan in de paar decennia na de Tweede Wereldoorlog.

Vanwege het overvloedige aanbod zien we vanaf de jaren vijftig met een kleine onderbreking begin 1957, als nasleep van de Suezcrisis, waarbij de olietankers als gevolg van de naasting door Nasser van het Suezkanaal tijdelijk om Kaap de Goede Hoop moesten varen, een structurele daling van de olieprijs. De economische groei werd als het ware gevoed door overvloedige en goedkoop stromende olie. Dat was ook nadat de OPEC was opgericht. Vooralsnog viel het met de macht van de OPEC dus nogal mee. Dat had alles met de vraagaanbodverhoudingen te maken. Het aanbod kon in die tijd gemakkelijk worden aangepast aan de vraag.

In 1972 deed de Club van Rome van zich spreken. Zij wees er op dat als de wereld het groeitempo van de olieconsumptie zou continueren de toen bewezen oliereserves in 1990 uitgeput zouden zijn. Toch is de reden dat de olieprijzen in 1973 sterk stegen een politieke. Als gevolg van het hierboven genoemde eensgezinde optreden van de OPEC stegen de olieprijzen toen van minder dan \$ 15 per vat tot meer dan \$40, gemeten in dollars van 1998. Dit veroorzaakte in het Westen prompt een economische recessie.

China en olie

Een nieuwe acteur op het toneel van de internationale oliepolitiek is China. De economie van dat land groeit, als gevolg van de liberalisering van de economie, zo snel dat de groei van de eigen productie van energiedragers de vraag niet kan bijhouden wat maakt dat China in steeds sterkere mate is aangewezen op de import van energiedragers. Zodoende probeert China, net als de andere grote olie-importerende mogendheden, zoals de Verenigde Staten en Japan invloed te verkrijgen op de loop van de oliestromen.

Of de grote olie behoevende mogendheden uiteindelijk met elkaar in een nieuwe oorlog om olie verward zullen raken

hangt sterk af van de vraag of er iets van een wereldenergiepolitiek van de grond zal komen. Hierover gaat laatste deel van verhandeling over de geschiedenis van de politiek met betrekking tot energie.

© drs. Jan Lambers, econoom, 2013